

Doctor în istorie, conferențiar cercetător, Heraldist de Stat al Republicii Moldova, șeful Cabinetului de heraldică din cadrul Aparatului Președintelui Republicii Moldova. Cercetări în domeniul heraldicii, genealogiei și al altor științe istorice speciale și științe documentaristice. Cărți publicate: *Heraldica teritorială a Basarabiei și Transnistriei* (Chișinău: Museum, 1998); *Introducere în heraldică. Noțiuni generale și întregiri la armorialul teritorial românesc* (Editura Universității din București, 2008); *Simbolurile naționale din estul Europei, Partea I. Noțiuni teoretice* (Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 2009); *Simbolurile naționale ale Republicii Moldova* (Chișinău: Academia de Științe a Moldovei, Instituția Publică „Enciclopedia Moldovei”, „Cu drag” SRL, 2010, coordonator, redactor științific și principalul autor); *Stemele și drapelele raioanelor Republicii Moldova* (Chișinău: Muzeul Național de Istorie a Moldovei, 2018) și altele.

Silviu ANDRIEȘ-TABAC

ARTA HERALDICĂ. REPERE TEORETICE

Dacă [1] e să ne punem întrebarea cât de cunoscută este heraldica în zilele noastre, în plin secol al XXI-lea, trebuie să recunoaștem că această știință rămâne în continuare ermetică, ca dintotdeauna, și puțin gustată de publicul larg, la fel ca și în secolul trecut. Studiile profunde arată că este totuși încă foarte potentă și că, prin victoria aproape totală pe care a raportat-o treptat în timp asupra altor sisteme de identitate vizuală simbolică, s-a generalizat planeter. În același timp, constatăm că românul obișnuit de azi folosește uzual și înțelege mai mult sau mai puțin doar câțiva termeni din acest domeniu – heraldică, stemă/ herb, drapel/ steag, blazon, bour/ zimbru, acvilă/ vultur/ corb. Unii mai știu câțiva termeni specifici în limbi străine, iar alții adaugă la grămadă (nu fără un anumit temei intuitiv) și noțiuni din domeniul faleristicii, sigilografiei, uniformisticii sau numismaticii, dacă nu considerăm (și nu avem cum să considerăm) și vexilologia drept o știință cu totul separată de heraldică. Contextul dat, care nu este deloc

ajutat de domeniul educațional – căci heraldică practic nu se mai studiază nici la istorie, nici la arte, decât accidental și fără pretenții – nu are cum să favorizeze căutările filozofice în materie de creație heraldică pentru a defini sensurile artei heraldice. În cele ce urmează vom încerca să scoatem în evidență câteva repere teoretice, legate de domeniul heraldicii ca artă, care să clarifice locul, esența și rostul ei.

Vom purcede de la două definiții, esențiale pentru orice demers teoretic, în vederea jalonării cadrului în interiorul căruia ne mișcăm: cea de *stemă* ca obiect de studiu al heraldicii și cea de *heraldică* drept domeniu științific.

Stema reprezintă o emblemă solemnă, alcătuită în baza unor reguli canonice stabilite exact de știința și arta heraldicii, care servește drept semn distinctiv permanent al unei persoane fizice sau juridice (morale) și care se caracterizează prin stabilitate, continuitate și ereditate [2, p. 9].

Heraldica este o știință specială a istoriei care cercetează geneza și evoluția însemnelor

heraldice, problemele teoretice și practice legate de compunerea, descrierea, desenarea, citirea, interpretarea și atribuirea stemelor de orice tip [2, p. 9].

În orișice tratat sau manual de heraldică, de regulă, ultima definiție este urmată de precizarea că heraldica cuprinde două părți: știința heraldică și arta heraldică. Dacă pentru partea științifică nu apar dificultăți de explicare și exemplificare, definirea părții artistice este diferită de la autor la autor, după cum și perceperea ei ca preocupare, dar și a limitelor ei artistice. De exemplu, în „Dicționarul științelor speciale ale istoriei”, lucrare care rămâne de referință încă pentru istoricii români, se arată: „Heraldica cuprinde două părți: știința heraldică care fixează și studiază normele teoretice ale blazonului și arta heraldică care se ocupă de aplicarea lor practică”, după care se precizează, pentru fixarea unor limite cronologice ale fiecărei părți componente și ale domeniului heraldic ca întreg: „Deși arta heraldică a cunoscut o înflorire deosebită în timpul Crucidelor și a perioadei clasice a turnirurilor, iar știința heraldică s-a afirmat în sec. XIX–XX, fenomenul heraldic este mult mai vechi, el s-a născut odată cu societatea și a evoluat odată cu aceasta” [3, p. 130]. În altă veche lucrare de referință, „Dicționarul enciclopedic de artă medievală” de Vasile Drăguț, unde heraldica este definită ca „știință care se ocupă cu regulile de alcătuire, descriere și interpretare a stemelor (blazoanelor, emblemelor)”, autorul face și el o precizare în acest sens, dar din punctul de vedere al studiului artelor: „Caracteristică epocii medievale, heraldica constituie astăzi un domeniu specific de cercetare, fiind intim legată de istorie și istoria artei” [4, p. 162].

Dacă percepem arta în general ca un rezultat cu valoare estetică al actului de creație, vom observa că *noțiunea de artă heraldică a evoluat în timp*.

Arta de a fi herald

Primul sens al noțiunii de artă heraldică a fost unul sinonimic cu practicarea meseriei de herald. Însuși termenul „artă” este aici greu de separat de termenul „meșteșug/ meserie”. În evul mediu, heraldzii erau funcționarii, savanții și artizanii care aveau în grija lor tot lanțul activităților legate de compunerea, evidența și interpretarea compozițiilor heraldice. Corporația heraldzilor era cea care răspundea de partea artistică a stemelor pictate în diplomele de conferire a armelor heraldice de către suverani și dicta stilul artistic prin diverse alte mostre de artă heraldică majoră sau aplicativă. Un rol artistic deosebit l-au avut atunci și îl păstrează până în zilele noastre armorialele medievale – repertorii sistematizate de steme – „districtuale”, „naționale”, „regionale” sau „universale”. Până și emanațiile lor din epoca modernă și chiar contemporană au avut calitatea de a dicta o modă a stilului artistic în heraldică.

Însăși meseria heraldzilor în materie de steme, atunci când au apărut primele tratate și manualele de heraldică, a fost definită drept „arta heraldică”, adică meșteșugul heraldului, sau „arta blazonului”, adică meșteșugul citirii stemelor. Pentru exemplificare, cităm două cărți franțuzești cu titlu grăitor, ajunse și în colecțiile Bibliotecii Academiei Române: a) Escuyer Baron, *L'art héraldique, contenant la manière d'apprendre facilement le blason*, Enrichi des figures nécessaires pour l'intelligence des termes, Nouvelle édition, revue

et augmentée par Playne (Paris, 1695; ediția originală – 1680); b) Père Claude-François Ménestrier, *Le véritable art du blason et l'origine des armoiries* (Paris, 1671; prima ediție – Lyon, 1659).

Această sinonimie dintre heraldica teoretică-practică și termenul „arta heraldică” s-a păstrat până târziu, chiar până în zilele noastre se poate spune. Astfel, un foarte cunoscut și utilizat manual de heraldică, „*L'arthuraldique*” de Henri Gourdon de Genouillac (*1826 – † 1898), care s-a aflat și la Chișinău, în biblioteca lui Paul Gore, a apărut la Paris în 1889, la casa editorială Quantin, în colecția „Bibliothèque de l'enseignement des beaux-arts”.

Între timp, meseria heraldului practic a dispărut, după cum a dispărut câmpul de aplicare a meseriei lui. Heraldica vie a apus foarte demult, nici turnirurile și jutele care l-au implicat plenar pe herald nu se mai regăsesc în agenda gentilomilor zilelor noastre. Puținii heraldi supraviețuitori, ca relice atavice ale monarhiilor decorative, mai mult virtuale decât reale, au păstrat prea puține atribute ale heraldului vechi, foarte căutat și foarte potent pe vremuri. Totuși, n-au murit funcțiile legate de conceperea, crearea, desenarea, acordarea și evidența însemnelor heraldice. Doar că cei ce sunt desemnați astăzi în demnitatea de heraldi (individuali sau asociați în oficii) sunt de fapt fie heraldiști-savanți, fie pictori heraldiști.

Heraldica în sine, care părea aproape moartă în secolul al XIX-lea, a supraviețuit miraculos datorită unor factori de rezistență scoși la lumină de lumea contemporană. S-a dovedit că sistemul medieval al culorilor și figurilor heraldice nu numai că a rămas util, ci și că a fost în stare să influențeze, să cuce-

rească și să domine alte sisteme de simbolică identitară, impunându-se pe plan planetar. Până și buna reclamă comercială folosește principiile heraldice. Știința heraldică, aflată în declin până aproape pe la mijlocul secolului al XX-lea, prin contribuțiile unor cercetători talentați de diverse națiuni, s-a reafirmat ca o știință istorică modernă, printre puținele păstrate în programele de studiu universitar.

În această lume nouă, locul heraldizilor a fost ocupat de *heraldiștii-cercetători*, istorici sau istorici ai artei, și *heraldiștii-creatori* – autori și pictori de însemne heraldice noi, dorite de oamenii zilelor noastre. Nu sunt puține cazurile când aceeași persoană a excelat în două sau toate trei posturi, dar aceste trei meserii heraldice contemporane pot fi și sunt de cele mai multe ori practicate separat, istoricii, autorii și pictorii însemnelor heraldice noi văzându-se obligați să-și unească eforturile pentru noile elaborări. În aceste condiții de lucru, termenul „artă heraldică”, pe lângă sensul original încă viu, a căpătat două sensuri noi legate de creația contemporană heraldică, desemnând, pe de o parte arta, de a compune un însemn heraldic, iar, pe de altă parte, arta de a întruchipa într-o imagine artistică acest însemn.

Arta de a compune o stemă

De ce pictorii de astăzi, cu rarisime excepții fericite, nu știu să compună o stemă? Răspunsul este transparent. Meseria nu este într-atât de căutată încât să-i motiveze să se specializeze pe mulți.

Marele heraldist german Ottfried Neubecker arăta pe bună dreptate: „A fost un timp când toată lumea știa ce este un blazon. Acest lucru nu mai este adevărat azi, dar cu-

noașterea stemelor trebuie încă să mai facă parte integrantă din cultura noastră generală, deoarece ne întâlnim cu ele zilnic peste tot, chiar dacă stemele spun mai puțin spiritului nostru decât spuneau celor ce au trăit în epoca înfloririi heraldicii” [5, p. 6].

Păstrarea tradiției și a cunoștințelor heraldice revine astăzi unui mic număr de profesioniști și pasionați care, de cele mai multe ori, și-au autoasumat meseria sau pasiunea. Unii dintre ei, prin acumularea cunoștințelor și experiențelor în materie de istorie, teorie și artă heraldică și mai ales prin cultivarea unor haruri și talente date de buna natură, ajung să fie capabili să conceapă o compoziție heraldică care să satisfacă canoanele științifice, criteriile artistice și rigorile solicitanților și astfel să devină autori de arme heraldice noi. Acești autori pot fi categorisiți drept heraldiști creatori: heraldiști, pentru că posedă cunoștințe suficiente și calificate în domeniu și creatori, pentru că abilitatea de a concepe o stemă ține și de actul creației. La fel ca poezii sau artiștii plastici, autorii de steme trebuie să se însoțească cu muzele și să fie vizitați de inspirație. La fel ca și la alți creatori, talentul de a compune o stemă nu este în strictă legătură cu profesia certificată de diplome și urmată pentru câștigul pâinii cea de toate zilele.

Am putea de asemenea compara crearea unei steme noi cu rezolvarea unei ecuații matematice, căci și matematica este o artă, dacă e să ne aplecăm urechea la antici. Toate cunoscutele, necunoscutele și doritele, izvorâte din mintea heraldistului, trebuie să se ordoneze astfel, încât să creeze un echilibru logic, pertinent și armonic, pentru ca rezultatul final să fie perceput ca o simfonie de figuri, culori și

asociații. De această simfonie depinde soarta simbolului și dănuirea lui în timp.

Odată născut în capul creatorului, conceptul stemei urmează să se materializeze. Armele heraldice materiale îmbracă două forme fizice: forma verbală și forma artistică.

Prin forma verbală înțelegem *blazonarea stemei*, adică descrierea ei în limbaj heraldic specific. Forma verbală este cea principală.

Blazonarea se realizează în baza unor temeni bine definiți, cu exactitate aproape matematică, utilizând un vocabular și o sintaxă originale, ce permit descrierea precisă, succintă, standardizată și cu mijloace puține a oricărei compoziții. Blazonarea este un fel de formulă a stemei și permite reproducerea ei oricând și oriunde. **Blazonarea este de jure și de facto originalul stemei.** Respectând formula blazonării, artiștii plastici pot realiza imagini artistice diferite, fără a crea altă stemă. Imaginile standard ale unor steme, mai ales de stat, au evoluat simțitor din punct de vedere artistic în timp. Exemple ale acestei evoluții pot fi urmărite în stema Germaniei, a Regatului Unit a Marii Britanii și Irlandei de Nord, a Regatului Belgiei sau în multe alte cazuri, în care modernizarea artistică a fost urmărită în mod expres, fără a schimba stema legal, adică fără a modifica blazonarea ei.

Prioritatea structurii asupra formelor este un principiu canonic al heraldicii care explică de ce aceeași stemă poate fi reprezentată în timp sub aspecte artistice foarte diferite, rămânând în fapt aceeași stemă. „O figură heraldică, explică Michel Pastoureau, este într-un fel ca o literă a alfabetului: aspectul ei formal variază mult în funcție de epocă, carte, tipul de scriere (minusculă/ capitală;

manuscrisă/ imprimată; aparținând unei sau altei familii de caractere etc.) și totuși o recunoaștem întotdeauna ca atare. Un A poate lua mii de aspecte diferite și totuși îl identificăm întotdeauna ca A. Același lucru este valabil și pentru desenul heraldic al leului, acvilei, florii de crin și al principalelor figuri ale blazonului: formele lor diferă de-a lungul timpului, urmând mode și tehnici, dar structura lor rămâne aceeași. Această particularitate esențială a reprezentării heraldice este uneori dificil de înțeles sau de admis de către un profan. El este adesea derutat în fața aceleiași steme, reprezentată într-un mod aparent foarte diferit la distanță de câteva secole, închisă într-un perimetru ale cărui forme și dimensiuni se schimbă constant, amplasată pe suporturi de tot felul, lucrată în materiale și în tehnici care nu sunt aceleași: din punct de vedere plastic, aspectul poate fi modificat la infinit, dar din punct de vedere conceptual stema rămâne aceeași. Blazonarea ei – adică descrierea stemei în limbajul tehnic al blazonului – nu se schimbă: anume blazonarea dă stemei o structură imuabilă de-a lungul secolelor și îi asigură durabilitatea. În cele din urmă, o stemă nu trebuie să fie neapărat materializată pentru a exista. Un individ poate foarte bine decide să-și ia ca stemă *pe azur un leu de aur* și să nu o reprezinte niciodată; va fi oricum stema lui” [6, p. 130-131].

Prin forma artistică înțelegem întruchiparea blazonării în imagini reale. Forma artistică este secundară din punct de vedere teoretic, dar din punct de vedere practic tocmai această formă face o stemă cunoscută lumii. Omul normal percepe și recunoaște imaginea, nu blazonarea, care rămâne apanajul cer-

cului restrâns de inițiați. De forma artistică a stemei ne vom ocupa în cele ce urmează.

Arta de a desena o stemă

Unul dintre cele mai utilizate, concise și comode manuale contemporane de heraldică, „Précis d’héraldique” de Théodore Veyrin-Forrer, prima ediție a căruia a apărut în 1951, ne oferă cea mai simplă definiție a artei heraldice, în sensul avut în acest compartiment, drept „executarea stemelor prin pictură sau toate celelalte arte grafice sau plastice, în conformitate cu datele științei heraldice” [7, p. 10].

Deși marii artiști au creat opere reprezentative în domeniul heraldic prin pictură sau sculptură, arta heraldică rămâne în esență o artă aplicată [8, p. 191], de multe ori chiar decorativă. Reflectând asupra ideii că, în viața reală, anume echilibrul pe care îl găsește artistul între spiritul și forma operei determină dacă aceasta va fi percepută ca una reprezentativă sau doar decorativă, indiferent de categorisirea formală, un alt teoretician contemporan al heraldicii, Emile Gevaert, arăta că „în timp ce acțiunea ideii asupra formei rămâne aceeași pentru orice destinație și în orice tehnică, nimic nu diferențiază atât de mult cât influențele materialului, instrumentului și locului amplasării asupra percepției desenului. Figurile heraldice își modifică aspectul, caracterul și expresia pe măsură ce-și ocupă locul în arhitectură sau pe mobilier, pe măsură ce se transpun în metal, în piatră, în lemn, în mătase sau în piele, pe măsură ce se aștern pe o suprafață netedă sau apar în relief mai mult sau mai puțin pronunțat” [9, p. 104]. Același desen poate fi executat prin tehnici diferite fără a afecta conceptul ideal sau esența structurii geometrice. „De fapt,

sculptorul, pictorul, sticlăru, mozaicarul, lucrând separat, nu vor urma aceeași grafică. Ei vor stabili schema constructivă, în același timp urmărind și conceptul lor, în conformitate cu distincția muncii lor și cu tehnicile lor respective. Acest lucru va fi de mare folos pentru artă, deoarece, dacă figura unui leu de exemplu va rămâne conformă cu tipul tradițional, varietația temperamentelor va fi marcată cu atât mai profund în accidente de formă... Respectarea caracteristicilor esențiale ale subiectului nu poate deci compromite independența personalității artistice... Diversitatea valorii operelor de artă heraldică este considerabilă. Câtă diferență între o capodoperă și o lucrare mediocră, între conceptul idealist și procedeul materialist, între o miniatură și o piesă forțată” [9, p. 104-105].

Desenul heraldic rămâne în continuare cel mai puțin studiat compartiment al heraldicii. Lipsesc lucrările generale de sinteză care să urmărească pertinent evoluția acestuia de la nașterea sa până la diversificarea oferită de arta contemporană. Au fost deja publicate mai multe armoriale europene medievale, moderne sau contemporane, numeroase lucrări dedicate publicului larg sau savant ilustrate cu desene sau fotografii de opere de artă heraldică pictată sau sculptată, culegeri de modele de desene heraldice (reproduse după vechii artiști sau oferite de artiști noi în stilul lor propriu) în ajutorul pictorilor heraldici de azi, unele lucrări consacrate artiștilor ce au lucrat în domeniul heraldic, dar o sinteză istorică a evoluției desenului heraldic încă nu s-a realizat. „În această materie, după cum arată Michel Pastoureau, singura metodă științifică este metoda comparativă, de la epocă la epocă,

de la regiune la regiune, de la figură la figură, întreprinsă pornind de la fiecare categorie de documente figurative, nu numai sigilii și armoriale, ci și pietre tombale, vitralii, tapiserii, monede, jetoane, obiecte de artă și obiecte din viața cotidiană. În acest domeniu, totul, absolut totul rămâne a fi de studiat” [8, p. 187].

Totuși, o simplă trecere în revistă doar a materialelor publicate sau cercetate de diverși autori în colecțiile publice sau private a permis constatarea unor fapte și legități generale, al căror statut prealabil este foarte probabil că se va confirma. Prezentări scurte sau mai ample ale evoluției desenului heraldic au fost făcute de mai mulți autori, în tratate de heraldică generală sau în studii separate speciale, dar cea mai cunoscută, datorită conceptului și amplitudinii ilustrațiilor, rămâne a fi albumul „Arta heraldică” de Carl-Alexander von Volborth, apărut în 1991 și în care, pe lângă o scurtă prezentare a evoluției istorice a desenului heraldic și a stilurilor lui, se trece în revistă, prin imagini cu lucrări reprezentative, opera a aproape 50 de artiști heraldici din întreaga lume care au activat în secolele XIX-XX [10].

Din punct de vedere istoric, cea mai importantă analiză a artei heraldice rămâne cea oferită de Michel Pastoureau în reputatul său tratat de heraldică apărut în 1979 și care, în 2008, a ajuns la a cincea ediție. Vom expune în rezumat după ediția a III-a [8, p. 187-198], cea pe care am putut-o consulta, concluziile sale mai jos.

Desenul heraldic medieval nu s-a născut pe loc gol, ci a preluat formele artistice cristalizate în arta orientală, unele figuri heraldice prin excelență (leul rampant, acvila bicefală, monștrii afrontați, creaturile cu ochi

și unghii enorme) găsiindu-și originile încă în arta sumeriană din mileniul IV î.e.n. „Aceste modele s-au răspândit ulterior în tot Orientul Apropiat și lumea stepelor, apoi au pătruns în Occident pe două căi: prin popoarele barbare și prin lumea greco-romană, continuată de lumea islamo-bizantină”. Artă orientală a pătruns în desenul heraldic medieval atât prin stilul animalier germano-scandinav stilizat după modele orientale, cât și prin numărul mare de obiecte de artă orientale care au intrat în Occident regulat și în flux neîntrerupt de la sfârșitul Antichității până în epoca cruciadelor, dintre care se remarcă modelele oferite de piesele de fildeș, de bijuterii, de monede și mai ales de țesături. „Ultimele, decorate cu scene de vânătoare, dueluri de fiare sălbatice, animale hieratice, plante stilizate, semănături de mici figuri, se păstrau în tezaurele regale, abațiale și episcopale. Ele serveau de modele pentru fresca, sculptura, miniatura, orfevrăria din epoca romanică și prin aceasta au influențat desenul stemelor reprezentate pe pergamament, piatră, stofă sau metal” [8, p. 187-189].

Realizările artistice preheraldice au fost preluate și ordonate într-un sistem nou, bine reglementat în ceea ce privește compoziția și mesajul emblematic. Desenul heraldic medieval s-a bazat pe trei mari principii:

a) stilizarea heraldică în scopul bunei și rapidei identificări de la distanță (a scuturilor, stindardelor și altor însemne armorate), constând în utilizarea unui număr limitat de culori clare și asociate după o regulă strictă și în abstractizarea și schematizarea formelor prin simplificarea formelor generale ale figurii, suprimarea volumelor și exagerarea tuturor părților care pot servi la identificare;

b) uniformizarea expresiei heraldice prin standardizarea atitudinii generale a figurilor blazonului, a poziției lor în scut și a gesturilor, a caracterelor și a atributelor însoțitoare;

c) construcția geometrică a compoziției heraldice coordonarea riguroasă a figurilor și pieselor în scut pe planuri, în vederea respectării simetriilor și a plenitudinii câmpului heraldic care să creeze un echilibru general armonios de ansamblu artistic unic [8, p. 189-191].

Aceste trei principii ale desenului heraldic, dictate de funcția militară a scuturilor armorate, dat fiind faptul că stemele au avut și o funcție decorativă forte în viața cotidiană, au fost completate cu principiile artei, bazate pe libertatea expresiei artistice. „În acest domeniu, fiecare artist, fiecare epocă, fiecare regiune a dat măsura nivelului său estetic și a transpus în figuri decorative principiile riguroase ale blazonului” [8, p. 191].

Libertatea expresiei artistice, combinată cu scopul desenului heraldic concret și cu legile dictate de suportul pe care armele heraldice urmau a fi reproduse, a creat anumite stiluri artistice regionale și naționale, care încep să se diferențieze abia din prima jumătate a secolului al XIII-lea și au dictat un stil militar și un stil civil în artă heraldică medievală.

Urmând aceleași concluzii ale lui Michel Pastoureau, se poate observa că diferențele artistice regionale pot fi grupate în patru stiluri naționale convenționale mari:

– *stilul englez*, care este cel mai sobru, mai lipsit de artificii și prin aceasta cel mai apropiat de spiritul heraldicii de început și care se caracterizează, de exemplu, prin faptul că animalele sunt zvelte, alungite, fără înfloritură, dar și fără a fi stilizate excesiv;

– *stilul francez*, care este cel mai construit, cel mai geometric, dar și cel în care legea plenitudinii câmpului heraldic a fost cel mai puțin respectată, un stil care ne oferă, printre altele, o linie nu întotdeauna clară și o compoziție uneori încărcată;

– *stilul germanic*, care este „cel mai puțin construit și cel mai excesiv; preocuparea lui principală este efectul decorativ, ceea ce l-a condus uneori să-și ia anumite libertăți față de exactitatea armorială (animale conturnate, cartiere inversate etc.), de abstractizarea formelor (figurile naturaliste fac contrast cu cele stilizate în exces) și de regula clarității (abundența detaliilor superflue, ceea ce se va transforma în secolul al XV-lea într-un veritabil manierism)”;

– *stilul renano-flamand*, care constituie un fel de sinteză a celorlalte trei: „el este decorativ la fel ca și stilul germanic, construit la fel ca și stilul francez, clar la fel ca și stilul englez; în același timp, acesta este stilul în care animalele sunt cel mai bine desenate, iar figurile cele mai stilizate”.

De la mijlocul secolului al XV-lea, aceste diferite stiluri se pare că încep să se apropie unul de altul, fiind influențate de școala flamandă cu perfecțiunea trăsăturilor ei și de școala italiană cu naturalismul moderat și îndulcirea expresiei. În epoca modernă occidentală diferențele regionale sau naționale sunt mai puțin accentuate ca în secolele al XIII-lea și al XIV-lea [8, p. 191]. Punctul culminant în care arta heraldică și-a demonstrat maxima eleganță, maxima măreție și maxima inventivitate a fost atins la curtea de Burgundia în domniile lui Filip cel Bun (1419–1467) și Carol Temerarul (1467–1477), când acest

ducat a fost un centru important al artelor [6, p. 123].

Dispariția scuturilor armorate de pe câmpul de luptă și descoperirea tipografiei cu posibilitățile ei de a multiplica orice imagine au condus la decăderea desenului heraldic în epoca modernă occidentală, începând cu mijlocul secolului al XVI-lea. O anumită calitate artistică comparabilă cu heraldica vie s-a mai păstrat în Renaștere. Artă clasică, artă barocă și artă romantică, însă, au produs mostre inferioare, deși nu fără anumite scilipiri și realizări. Renașterea artei heraldice s-a datorat studiilor științifice medievale care au înflorit în secolul al XIX-lea, după redescoperirea modelelor medievale. „De fapt, concluzionează Michel Pastoureau, numai întoarcerea la surse și imitarea modelelor medievale, facilitate prin publicarea sigiliilor și armorialelor, au permis o adevărată renaștere. Aceasta s-a produs mai întâi în Germania, spre sfârșitul secolului trecut [al XIX-lea], sub impulsul unor cercetători și artiști ca A. M. Hildebrandt [11], F. Warnecke [12] și H. G. Ströhl [13]. Ei au fost imitați puțin mai târziu de Otto Hupp [14; 15; 16], care a fost fără contestare cel mai bun desenator de steme din prima jumătate a secolului nostru [al XX-lea]. Din Germania [17] renovarea s-a extins în Marea Britanie (școala grafică a College of Arms), în Elveția (Paul Boesch [18]) și în Franța (Robert apoi Mireille Louis [19], Suzanne Gauthier, Claude Le Gallo). În sfârșit, în ultimii vreo cincisprezece ani [ai secolului al XX-lea], mai mulți artiști scandinavi [20; 21] au făcut un nou pas înainte în arta heraldică, aplicându-i principiile grafismului contemporan (stilizarea accentuată, vigoarea trăsăturilor, sobrietatea

desenului, franchețea culorilor), fără a ezita să introducă în scuturi un mare număr de obiecte și de creaturi care n-au avut niciodată loc acolo. În pofida reticenței unor partizani ai desenului tradițional, trebuie să recunoaștem că reușita acestei școli grafice scandinave este totală. Agreabile, simple, de bun gust, clare și originale, capabile să facă ca stemele să fie cunoscute și iubite de către persoane cărora le sunt puțin familiare, acest nou stil heraldic este un moștenitor demn al celui din secolele al XII-lea și al XIII-lea” [8, p. 197-198].

Arta heraldică românească

Dacă un francez ca Michel Pastoureau a deplâns în repetate rânduri situația că în materie de artă heraldică (occidentală) totul rămâne de cercetat, ce să mai spunem noi, cercetătorii heraldicii românești, care avem la dispoziție atât de puține urme autentice ale manifestării artei noastre heraldice de început, dar și de mai târziu, până chiar la ziua de ieri. Cu toate eforturile singulare sau instituționale întreprinse de pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, nu avem publicate încă corpusuri exhaustive și de calitate din punct de vedere arheografic ale surselor heraldice românești. Corpusul de sigilii domnești ale Moldovei și Țării Românești [22] urma să fie o etapă distinctă în acest efort, dar, publicat într-un tiraj efemer și în condiții poligrafice de sărăcie, nu a facilitat deloc cercetarea și nu a rezolvat problema. S-au publicat mult sigiliile boierești, mai ales cele mai vechi din Țara Moldovei [23; 24; 25] și diplomele de acordare a stemelor, mai ales cele din Transilvania [26; 27], dar, iarăși, tabloul general evolutiv încă nu poate fi prezentat clar și definitiv atâta

timp cât nu s-au publicat toate stemele, toate sigiliile vechi și toate diplomele ce au ajuns până în zilele noastre. În lipsa bazei sursologice adecvate, nici cele mai temeinice lucrări de heraldică românească nu sunt definitive, iar singurele studii adevărate dedicate special artei heraldice ca artă rămân cele două articole foarte vechi ale lui Mihai Berza, privind doar Țara Moldovei [28; 29].

Cu toate aceste hibe, insurmontabile încă, cercetările întreprinse de câteva generații de istorici români asupra heraldicii naționale permit dibuirea câtorva concluzii preliminare în cea ce privește partea artistică a heraldicii românești.

Prima. Dată fiind descălecarea târzie a Țărilor Române, nu se poate ști cu siguranță ce se întâmpla exact în spațiul nostru în materie de simbolică identitară atunci când se naștea heraldica occidentală. După cum însă se poate constata din amprente primelor sigilii boierești moldovenești deja citate, dar și din inele sigilare contemporane descoperite în săpături arheologice în întregul spațiu românesc, heraldica românească de început, cel puțin cea sigilară care este una de cea mai demnă încredere, a înglobat câteva sisteme identitare:

- sistemul pre-heraldicii geometrice de tip danga, specific spațiului stăpânit de Hoarda de Aur de la Marea Baltică la Marea Neagră și păstrat ulterior mai ales în heraldica poloneză,

- sistemul occidental clasic intrat mai ales via Ungaria și orașele săsești transilvănene, dar nu numai, precum și

- diverse modele identitare sigilare mai puțin heraldice ca cel post-bizantin sau cel al sigiliilor și pseudo-sigiliilor decorative de ocazie.

Odată cu preluarea sistemelor date în sine, au fost asumate și modelele și modele artistice respective. Dat fiind că la noi domeniul heraldic nu s-a reglementat instituțional (exceptând provinciile înstrăinate – Transilvania și mult mai târziu Banatul, Bucovina și Basarabia – care au cunoscut reglementări străine), gustul pentru steme și pentru valența lor artistică a rămas la latitudinea purtătorilor însemnelor heraldice și a artizanilor care confecționau diverse obiecte armorate, aceștia din urmă de foarte multe ori nefiind autohtoni. În consecință, nu credem că vom putea vreodată găsi argumente pentru a descoperi o școală artistică românească veche în domeniul blazonului.

A doua. În epoca degradării heraldicii occidentale, cu care heraldica Țărilor Române era conexă și destul de sincronizată, domeniul blazonului a avut de suferit și prin influența Imperiului Otoman, unde acest tip de simbolism identitar nu funcționa. Modele și cutumele otomane au pătruns în arta aplicată și decorativă, inclusiv în cea cu sens heraldic. Totuși, pentru că legătura cu țările occidentale nu s-a întrerupt niciodată, heraldica elitei românești se sincroniza de cele mai multe ori cu modelele cele mai căutate din țările de contact politic, economic și cultural – Ungaria, Polonia, spațiul german etc. În această perioadă însă s-a pierdut treptat moștenirea heraldicii geometrice autohtone, probabil prin dispariția sau dizolvarea familiilor purtătoare, nobilimea nouă preluând modelele heraldice noi, în vogă. Străinii care intrau în elita românească fie își păstrau stemele vechi, dacă veneau dintr-un spațiu heraldic, fie adoptau moda la zi din Țările Române, dacă nu avu-

seseră un însemn heraldic în țara de origine. Sursele sigilare atestă și o bună parte a elitelor autohtone care utilizau pentru a-și autentifica actele sigilii neheraldice, dar și dintre aceste sigilii unele purtau figuri cu încărcătură simbolică personală fără a fi perfectate tehnic și artistic ca heraldice. Atâta timp cât orice om cât de cât important avea nevoie de un sigiliu de funcție sau personal, arta blazonului nu avea cum să dispară din spațiul românesc.

A treia. Creșterea apetitului pentru armele heraldice în Țările Române în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea s-a datorat în mare parte contactului cu elitele fanariote purtătoare de cultură franceză și cu imperiile învecinate care au acaparat sau ocupat temporar părți din teritoriul național românesc – Austria și Rusia –, absorbind și devorând părți bune din boierimea munteană sau moldovenească, dar și înzestrând-o cu aspirații heraldice în stil german sau francez. În cele două imperii, românii au putut avea steme acordate de suveran și înregistrate în armorialele oficiale, adăugându-se nobililor români care au primit arme heraldice de la principii Transilvaniei sau de la alți suverani. Este evident că în această epocă, stemele noi au reflectat obiceiul și moda artistică a curții suverane care a acordat însemnele concrete și care nu difereau de cele ce se confereau în spațiul heraldicii clasice. Nici chiar în Imperiul Rus, unde printre diriguitorii heraldicii oficiale am avut un Francesco Santi și un Bernhard von Koehne, care au adus cu ei reglementările heraldice din patria lor, italiană sau germană respectiv, și unde heraldica napoleoniană a penetrat adânc în rândul nobilimii ruse, dar și în heraldica teritorială rusă.

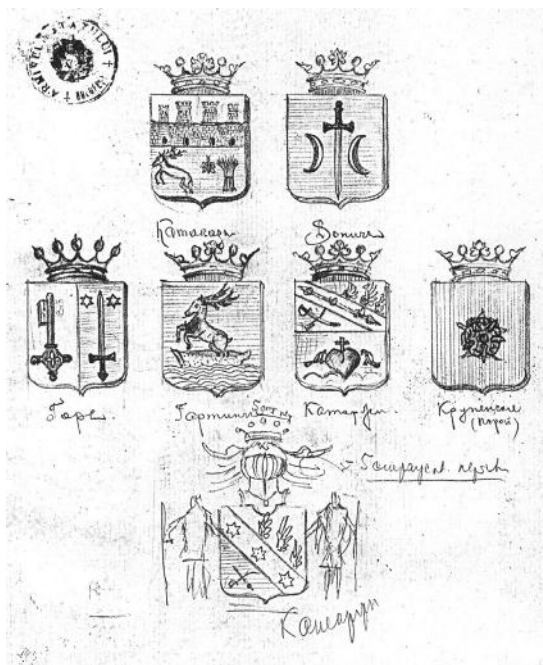

Fig. 1. Planșă cu schițe de steme de familie ale nobilimii basarabene, desenate de Paul Gore, probabil după sigilii, ante 1917: Katacazi, Donici, Gore, Hartingh, Catargi (1), Krupenski, Catargi (2) (Arhivele Naționale Istorice Centrale, București).

Unirea Principatelor Române și Marea Unire a Regatului României au contribuit esențial la propășirea heraldicii românești, mai ales urmând necesitățile practice de elaborare a însemnelor heraldice și faleristice ale statului suveran. În această epocă, știința și arta heraldică românească au căpătat o față proprie, neștearsă și perpetuată până în zilele noastre, chiar dacă de la Constituția din 1921 titlurile de noblețe nu au mai fost admise și chiar dacă în epoca socialistă însemnele heraldice erau privite cu suspiciune „de clasă” sau ca un anacronism străin „omului nou”. Cu toate acestea, Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, înființată în 1971, prin acțiuni științifice valoroase și susținute, a asigurat transmiterea cunoștințelor în materie de heraldică de la cercetătorii educați în epoca, cu adevărat de

aur, monarhistă la cei a căror formare profesională a fost mutilată de regimul comunist.

A patra. În ultimul deceniu al secolului al XX-lea, în ambele state românești contemporane au fost inițiate mecanismele științifice, instituționale și artistice care au repus heraldica la un loc de cinste. Eforturile cumulate a mai multor istorici români contemporani, printre care un rol deosebit a revenit medievistului ieșean Ștefan S. Gorovei, au coagulat comunitatea genealogico-heraldică românească de toate generațiile și au asigurat perpetuarea cunoștințelor heraldice pe viitor. În această epocă, datorită promovării mai bune și libertății antrenării artiștilor plastici, s-a găsit loc și pentru partea artistică.

În fond, din punctul de vedere al realizărilor practice, autorii și artiștii heraldici români de azi pot fi împărțiți în două tabere.

Prima tabără o formează adepții școlii Jean Nicolas Mănescu – Ștefan S. Gorovei. Aceștia optează pentru conservarea maximă neștirbită a vechilor simboluri heraldice și a principiilor și conceptelor, inclusiv artistice, ale heraldicii vii. Cele mai multe steme teritoriale noi din Moldova și o bună parte a celor din Muntenia au fost rezolvate în spiritul acestei școli. Este școala care a produs și mostre heraldice de o distinsă ținută artistică.

Cea de-a doua tabără se constituie din adepții școlii Maria Dogaru – Nicolae Edroiu. Această școală consideră că vechile simboluri nu pot rămâne neschimbate, împietrite în timp, ci trebuie să fie augmentate prin diverse procedee, ca să reflecte și faptele exclusive ce sunt demne de a fi fixate heraldic din timpurile mai noi. Din punct de vedere artistic, aici

Fig. 2. O stemă desenată de Mateiu Caragiale (după Al. Oprea).

Fig. 3. O stemă desenată de Dan Cernovodeanu (colecția Tudor-Radu Tiron).

se admite o încărcare mai „barocă” a scutului heraldic și divizări multiple ale câmpului. În spiritul acestei școli au fost rezolvate numeroase steme teritoriale noi din Transilvania și o mulțime de steme corporative contemporane din România. Componenta artistică a acestor steme este secundară celei științifice.

* * *

Mulți dintre heraldiștii-cercetători istorici români au avut și darul desenului. Este cazul lui Paul Gore (1875–1927; Fig. 1 [30]),

Emanoil Hagi-Mosco (1882–1976) [31], Mateiu Caragiale (1885–1936; Fig. 2 [32]), Traian Larionescu (1905–1979) [33], Dan Cernovodeanu (1921–1999; Fig. 3), Jean Nicolas Mănescu (1927–1999; Fig. 4), Sorin Iftimi (* 1965, Fig. 5), Attila István Szekeres (* 1965, Fig. 6) și al altora. Acest talent i-a ajutat în munca de cercetare, la ilustrarea demersurilor publicate, dar și în activitățile legate de elaborarea unor concepte sau proiecte de steme, când a fost necesar.

Fig. 4. Jean Nicolas Mănescu, Ex-libris autodedicat, 1982 (colecția autorului).

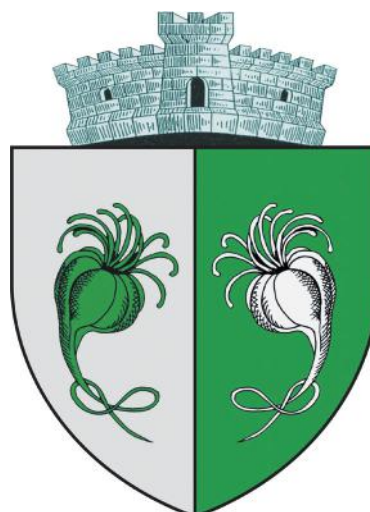

Fig. 5. Proiect de stemă pentru comuna Copălău, jud. Botoșani, 2008. Autori: Sorin Iftimi, Cătălin Hriban; pictori: Sorin Iftimi (desen manual); Cătălin Hriban (desen electronic).

Fig. 6. Stema comunei Dobârlău, jud. Covasna, 2020.
Autor și pictor: Attila István Szekeres.

Fig. 7. József Sebestyén Keöpeczi, Stema familiei Sebestyén de Keöpecz și Kőröspatak (colecția Attila István Szekeres).

În perioada interbelică, pe plan național, au fost recunoscuți drept pictori heraldici doi dintre artiștii care au activat pe acest tărâm, ambii originari din Transilvania. Primul – József Sebestyén Keöpeczi (1878–1964) [34; 35] – ales de însuși regele Ferdinand, a fost autorul artistic al versiunii finale a stemei României Mari din 1921, dar a realizat și numeroase arme heraldice de familie secuiești sau teritoriale (Fig. 7). Cel de-al doilea – Dionisie Pecurariu (1876–1960) [36] – a fost cel ce a pictat toate stemele teritoriale și corporative elabo-

rate de Comisia Consultativă Heraldică [37], oferind numeroase modele de stilizare a figurilor heraldice care au rezistat în arta heraldică autohtonă până în zilele noastre (Fig. 8).

Dintre heraldiștii activi după înființarea Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (1971) faima de artiști heraldici au avut-o doi: Jean Nicolas Mănescu și Constantin E. Ștefănescu.

J. N. Mănescu a fost cel mai talentat heraldist român. Avea cunoștințe profunde despre fenomenul heraldic european, devo-

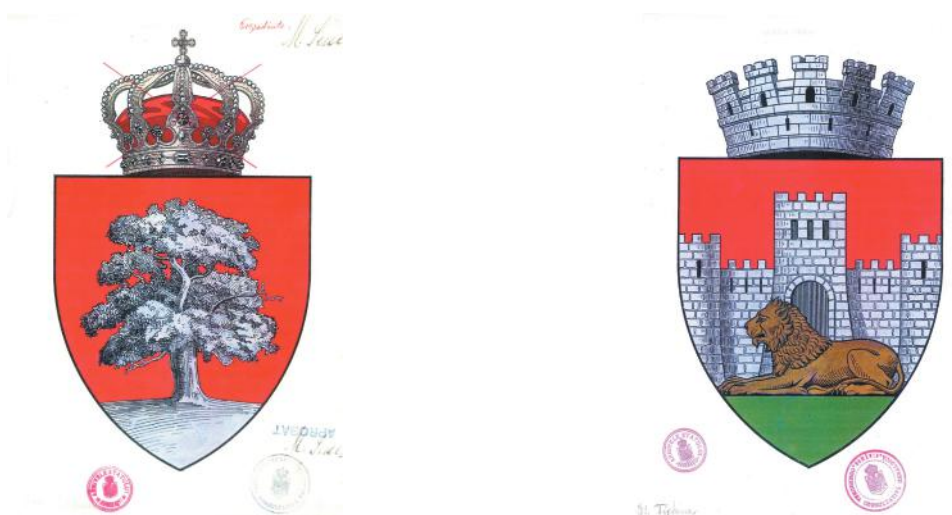

Fig. 8. Planșe ale Comisiei Consultative Heraldice desenate de Dionisie Pecurariu (*Arhivele Naționale Istorice Centrale, București*): a) stema județului Lăpușna, 1928; b) stema orașului Tighina, 1930.

ra cu pasiune tratatele de heraldică în câteva limbi, știa să citească stemele vechi și noi ca un bun crainic de arme de pe vremuri, dar și simbolica preheraldică, după cum și pe cea neheraldică ulterioară. Își scria studiile de istorie heraldică foarte clar, logic și explicit, dar, din păcate, a scris puțin, cu lene de artist și nu tot ce a scris a văzut lumina tiparului. Terminologia heraldică românească, propusă de el în colaborare cu prietenul său Dan Cernovodeanu este cea de care ne folosim acum. Compunea și desena steme din mers și cu multă inspirație. Talentul său artistic era dinamic, pasionat, cu stil. La sfârșitul vieții, din cauza problemelor de vedere, era ajutat de soție, Elena Mănescu, și ea o bună graficiană. A desenat mult, dar soarta moștenirii sale artistice este și mai vitregă decât a moștenirii istoriografice, deoarece cele mai multe opere au fost dăruite prietenilor sau au fost realizate la comandă și nu s-au păstrat în arhiva familiei. J. N. Mănescu a fost apreciat de contemporani și iubit de numeroșii discipoli [38], dar cu siguranță ar merita o lucrare despre latura artistică a muncii sale, după modelul albumului monumental realizat recent de arhiviștii lituanieni pentru Mstislav Dobujinski, cu-

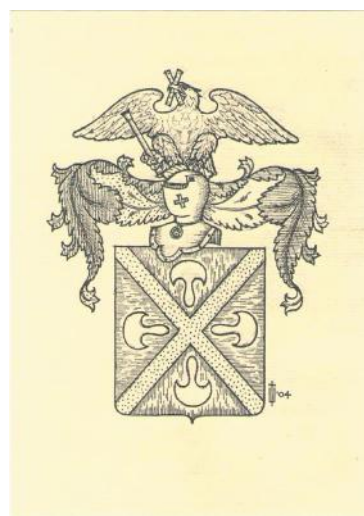

Fig. 9. Desene heraldice realizate de Constantin E. Ștefănescu (colecția autorului):
a) ex-libris Dan Cernovodeanu, cca 1998;
b) alt ex-libris Dan Cernovodeanu, mai nou;
c) ex-libris autodedicat, 2004;
d) proiect de stemă pentru autor, 2004.

noscutul pictor rus care în perioada interbelică s-a refugiat și a locuit în Lituania, trudind pentru heraldica Republicii Lituaniei [39].

Constantin E. Ștefănescu (* 1949), prieten și tovarăș de idei heraldice cu J. N. Mănescu, a excelat în desenarea stemelor teritoriale, familiale și corporative, în special eclesiastice, oferind o viziune pe cât de tradițională, pe atât de inovativă în operele sale (Fig. 9). Opera sa, mai ales în domeniul ex-libris-ului, a fost cunoscută și apreciată de contemporanii interesați de

heraldică, iar punctul său de vedere a contat întotdeauna în discuțiile pe marginea compozițiilor heraldice. În 2005, un frumos omagiu i-a fost adus de Tudor-Radu Tiron [40].

Dintre artiștii români contemporani, cel mai valoros rămâne heraldistul-cercetător Tudor-Radu Tiron (* 1978), a cărui formație profesională este una de excepție. Descoperindu-și gustul pentru heraldică și genealogie încă din liceu, a fost sprijinit în aceste aspirații de părinți, dar și de monștrii sacri ai celor două științe, care au văzut în el un viitor promițător pentru știința românească și l-au tratat ca pe mezinul iubit de toată familia. Copilul nu a dezamăgit așteptările și după absolvirea studiilor universitare juridice (2001) și imediată încadrare în administrația prezidențială în Cancelaria Ordinelor, s-a dedicat cercetărilor științifice profunde în domeniul științelor auxiliare ale istoriei și, în 2011, și-a susținut teza de doctorat „Drept și uzanță în heraldica românească extracarpatică” (conducători științifici succesivi: Paul Cernovodeanu, Ileana Căzan). Membru al principalelor societăți și asociații științifice profesionale românești și al câtorva străine, în 2013 a fost acceptat ca membru asociat al Academiei Internaționale de Heraldică, iar în 2019 a fost promovat la statutul de academician.

Apropierea lui T.-R. Tiron de arta heraldică s-a datorat exclusiv studiului individual. A pornit de la descoperirea artei heraldice în trecut și a încercat să deseneze pentru a deprinde meseria prin imitarea înaintașilor. Lucrările sale mature sunt mai apropiate de arta Europei Centrale, între maestrul său putând fi amintiți Hugo Gerard Ströhl, Otto Hupp, Alexander von Dachsenhausen ori Rodo von

Haken. Autor al numeroase compoziții heraldice teritoriale, corporative și particulare, a lucrat în mai toate stilurile, de la cel specific Goticului timpuriu la Art Nouveau, și în toate tehnicile: creion, pastel, peniță, culori de apă etc. În același timp, a realizat diferite reconstituiri ori reproduceri de steme istorice, desene de peceti vechi, de elemente arhitecturale, de monumente, de decorații etc. În fine, trebuie menționată pasiunea sa specială pentru arta ex-libris-ului heraldic [41], manieră în care a realizat numeroase proiecte destinate iubitorilor de carte din mai multe state ale lumii (Fig. 10). Trebuie, de asemenea, să menționăm și preocuparea sa constantă pentru încurajarea tinerilor heraldiști profesioniști (precum este harnicul și inimosul timișorean Drăgan-George Basarabă [* 1994], care a dat dovada unor bune rezultate în domeniul desenului heraldic digital) sau amatori români în pornirile lor științifice sau artistice.

* * *

În cel de-al doilea stat românesc, interesul pentru heraldică a fost trezit încă înainte de declararea independenței Republicii Moldova (27 august 1991), datorită concursului pentru elaborarea stemei de stat, legiferată la 3 noiembrie 1990. La acest concurs, au participat practic toți marii artiști plastici ai momentului, dar și mulți artiști începători sau amatori, ghidați mai mult sau mai puțin de istoricii autohtoni.

După instituirea Comisiei Naționale de Heraldică pe lângă Președintele Republicii Moldova (5 decembrie 1995), în fața artiștilor pasionați de heraldică s-au deschis perspective noi. Pe parcursul anilor, și-au încercat penele în arta heraldică mai mulți artiști plastici moldoveni consacrați ca Gheorghe Vrabie

Fig. 10. Desene de Tudor-Radu Tiron (colecția autorului): a) stema familiei Tiron, 2015 (autori: Tudor-Radu Tiron, Silviu Andrieș-Tabac); b) ex-libris acad. Dan Berindei, 2003; c) ex-libris acad. Paul Cernovodeanu, 2004; d) ex-libris Ștefan S. Gorovei, 2003; e) ex-libris Lucian-Valeriu Lefter, 2006.

(1939–2016), autorul imaginii grafice a steimei de stat, Simion Odainic (* 1938), autorul conceptului artistic al primelor distincții de stat din 1992 și al unora ulterioare, Constantin Jarocinski (1939–2010), Alexei Colibneac (* 1943), Ștefan Donciu (* 1950), Victor Crudu (* 1958), Simion Zamșa (* 1958), Vitaliu Pogolșa (* 1959), Vitalie Roșca (* 1959) și alții. Niciunul dintre ei însă nu a făcut o pasiune pentru arta heraldică și nu s-a implicat decât

ocazional în astfel de proiecte. Sporadic, dar cu succes au fost antrenați în desenul heraldic și unii arhitecți ca Valeriu Balan (* 1958), Vladimir Popov (* 1961) și alții.

În ultimii ani, s-au angajat cu câștig în desenarea stemelor noi și artiști plastici sau arhitecți profesioniști mai tineri: Sergius Ciocanu (* 1970, Fig. 11), Andrei Gaidașenco (* 1972, Fig. 12), Mihai Malașevschi (* 1982, Fig. 13), Oxana Diaconu-Catan (* 1988,

Fig. 11. Stema Societății de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore”, 2001 (autori: Silviu Andrieș-Tabac, Tudor-Radu Tiron; pictor: Sergius Ciocanu).

Fig. 12. Proiect de stemă pentru satul Malcoci, rn. Ialoveni, 2017 (autor: Silviu Andrieș-Tabac; pictor: Andrei Gaidașenco).

Fig. 14), Alexandru Roșca-Ceban (* 1991, Fig. 15) și alții, a căror contribuție finală va putea fi evaluată abia peste ani.

Pentru realizarea unor însemne heraldice moldovenești au fost antrenați și desenați din afara țării, ca Tudor-Radu Tiron, de exemplu, care a realizat câteva steme de familie mai complicate.

O primă trecere în revistă a artei heraldice din Chișinău a fost făcută cu ocazia organizării expoziției „Identitățile heraldice ale

Republicii Moldova” la Muzeul Național de Istorie a Moldovei (3 noiembrie 2015 – 18 ianuarie 2016), eveniment prilejuit de aniversarea a 25-a de la adoptarea Drapelului de Stat și a Stemei de Stat ale Republicii Moldova și de aniversarea a 20-a de la instituirea Comisiei Naționale de Heraldică.

Meritul principal în ilustrarea activității Comisiei Naționale de Heraldică de la Chișinău l-au avut însă doi desenatori permanenți ai ei: Iurie Caminschi și Mariana Șlapac.

Fig. 13. Stema familiei Malașevschi, 2008 (autori: Mihai Malașevschi, Silviu Andrieș-Tabac; pictor: Mihai Malașevschi).

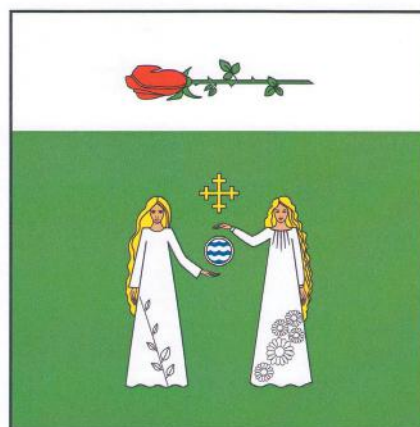

Fig. 14. Drapelul satului Capaclia, rn. Cantemir, 2017 (autor: Silviu Andrieș-Tabac; pictor: Oxana Diaconu-Catan).

Regretatul Iurie Caminschi (* 15 mai 1961, s. Sârcova, rn. Rezina – † 18 mai 2020, Chișinău), absolvent al Facultății de Grafică și Pictură a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău cu calificarea de „profesor de artă plastică, desen liniar și muncă” (1989), a semnat mai bine de jumătate din desenele finale înregistrate în Armorialul General al Republicii Moldova (Fig. 16). S-a apropiat de heraldică abia în anul 2000, cu ocazia elaborării însemnelor heraldice ale Armatei Naționale a Republicii Moldova, iar în 2013 a fost primul pictor heraldist angajat în nou instituitul Cabinet de heraldică din cadrul Aparatului Președintelui Republicii Moldova, devenind atunci și membru de drept al Comisiei Naționale de Heraldică. În cele două decenii de activitate heraldică artistică, pe lângă desenele de steme și drapele teritoriale sau corporative, a realizat și imaginile finale ale multor însemne faleristice și uniformistice, unele dintre care au devenit standarde naționale. Față de însemnele faleristice a făcut o pasiune aparte și a colaborat cu majoritatea executorilor de distincții din Chișinău. Tot el a fost omul de legătură cu producătorii de drapele imprimate sau brodate și cu realizatorii de altă producție purtătoare de însemne, sprijinind eforturile primarilor din localități sau a conducătorilor de instituții în executarea diferitor simboluri oficiale. A fost și un colecționar înveterat de antichități sau simple „vechituri” plăcute sufletului, inclusiv cu caracter heraldic sau faleristic, multe dintre care au putut fi antrenate ca mostre pentru cunoașterea istoriei fenomenului simbolic sau a aplicării lui practice. Moartea sa subită a lăsat neînchise mai multe pagini din viață și activitatea profesională, în-

Fig. 15. Stema orașului Telenești, 2014 (autor: Silviu Andrieș-Tabac; pictor: Alexandru Roșca-Ceban).

cât este prematur să facem o apreciere finală a contribuției sale heraldice.

Arhitecta Mariana Șlapac (10 decembrie 1955, or. Tiraspol), doctor habilitat în studiul artelor și membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, a devenit colaboratoarea noastră în 1999, cu ocazia elaborării stemei satului Lăpușna, și a rămas sfetnicul cel mai de neînlocuit în ceea ce privește latura artistică a heraldicii practice din țara noastră. Absolvirea cu mențiune a Școlii de Arte Plastice „Alexei Șciusev” din Chișinău (1972) și a Facultății de Arhitectură și Urbanism a Institutului Politehnic din Chișinău (1977) i-au cizelat talentul înăscut de stilizator în sensul cerut de desenul heraldic, iar experiența acumulată în timp a făcut-o de neînlocuit în expertizarea tuturor însemnelor simbolice care ajung la Comisia Națională de Heraldică.

După cum am arătat și cu altă ocazie, „în calitate de pictor heraldic, Mariana Șlapac se manifestă ca un grafician cu o linie sigură, cu simțul simetriilor și al proporțiilor impuse de limitele teoretice ale canoanelor heraldice și cele practice ale câmpului scutului heraldic, ca un dătător de soluții artistice în armoni-

Fig. 16. Desene de Iurie Caminschi: a) drapelul Armatei Naționale, 2000 (autori: Silviu Andrieș-Tabac, Vladimir Mischevca); b) Crucea „Pentru Merit” clasa I a Ministerului Afacerilor Interne, 2004 (autori: Silviu Andrieș-Tabac, Iurie Caminschi); c) stema satului Bubuieci, 2005 (autor: Silviu Andrieș-Tabac); d) stema satului Sârcova, rn. Rezina, 2005 (autori: Silviu Andrieș-Tabac, Iurie Caminschi); e) proiect de stemă pentru raionul Camenca, 2017 (autor: Silviu Andrieș-Tabac).

zarea stilistică a unor mobile, combinarea cărora este greu de realizat. Artista urmează stilul clasic al heraldicii franco-germane, manifestat cândva plenar în Tara Moldovei și în întreg spațiul românesc, după cum și inovațiile moderniste ale stilului heraldic nord-european, foarte apreciat de heraldiștii adepți ai sobrietății clasice” [42]. Numeroasele însemne heraldice, vexilologice, faleristice sau uniformistice, realizate grafic de această artistă și înregistrate în Armorialul General al Republicii Moldova sunt de cea mai înaltă calitate în ceea ce privește respectul principiilor artei heraldice vii (Fig. 17).

Nu putem să nu menționăm și faptul că Mariana Șlapac a contribuit la heraldica națională și în calitate de organizator. Astfel, în anii 2008-2017, a deținut funcția de președinte al Comisiei Naționale de Heraldică, mandatul ei putând fi considerat drept perioada cea mai prolifică. Sub această conducere, Comisia a desfășurat o activitate merituoasă și fructuoasă, contribuind la dezvoltarea cadrului normativ în domeniul heraldic (Legea Drapelului de Stat, Legea Stemei de Stat, Legea Simbolurilor Publice etc.), la protejarea simbolurilor naționale, la înființarea Cabinetului de heraldică în cadrul Aparatului Președintelui Republicii

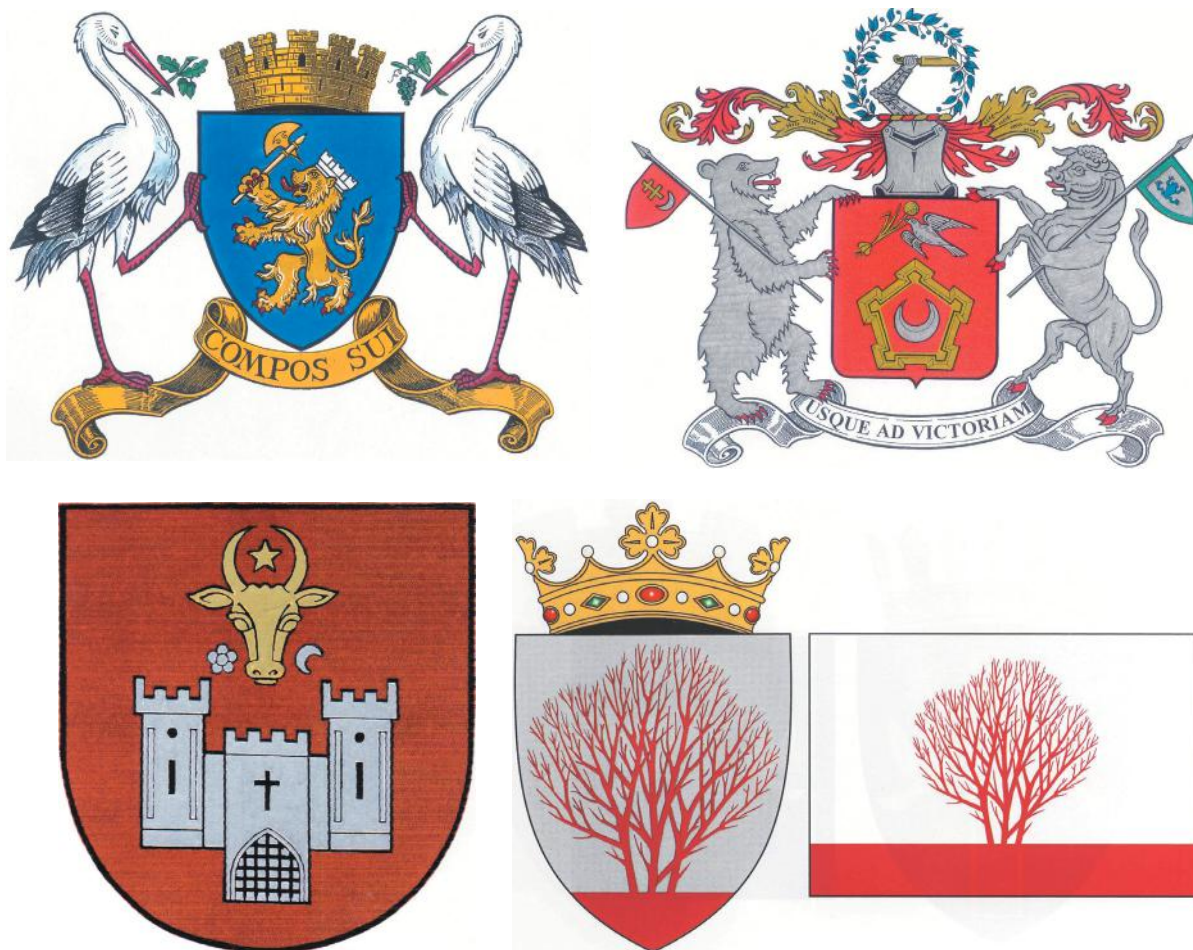

Fig. 17. Desene de Mariana Șlapac (autor: Silviu Andrieș-Tabac): a) stema municipiului Hâncești, 2000; b) stema familiei Răileanu, 2005; c) stema Departamentului Instituțiilor Penitenciare al Ministerului Justiției, 2003; d) stema și drapelul raionului Sângerei, 2005; e) Ordinul „Bogdan Întemeietorul”, 2008.

Moldova, la implementarea Armorialului General al Republicii Moldova, la promovarea simbolurilor teritoriale, corporative și particulare. Din 2017, este vicepreședinte al Comisiei.

Concluzii

După cum ne-am străduit să deslușim în demersul nostru, limitele conceptului de „artă heraldică” au evoluat în timp. Dacă în epoca heraldicii vii, noțiunea acoperea meseria heraldului în toate manifestările ei legate de steme, ulterior acesteia i s-au adăugat alte două înțelesuri: cel de „arta de a compune o stemă” și cel de „arta de a desena o stemă”.

În zilele noastre, autorul unei steme noi de cele mai multe nu este pictorul care a realizat desenul final, dar anume de acesta depinde cum o va percepe și recunoaște publicul larg.

Ca artă aplicată, arta heraldică a fost prezentă în spațiul românesc încă de la descăle-

carea Țărilor Române și s-a sincronizat din punct de vedere artistic cu modelele și modele de epocă din țările cu instituții heraldice organizate, cu care românii au intrat în contact politic, economic sau cultural. Odată cu unificarea statală a românilor în epoca modernă, s-au creat premisele pentru apariția unei școli naționale de heraldică mai întâi pe segmentul științific, iar din a doua jumătate a secolului al XX-lea și pe cel artistic.

Dintre profesioniști, spre heraldică își îndreaptă privirile graficienii care au experiență de lucru în domenii în care procedeele de schematizare și deformare a figurilor sunt similare celor din arta heraldică, fără însă a le ridiculiza sau îndulci: în caricatură, în desenul animat, în ilustrarea cărții, pe palierul larg al designului, dar și arhitecții, care au simțul liniilor și simetriilor.

Actualmente, atât în România, cât și în Republica Moldova în procesul de elaborare a stemelor noi se ține cont de latura artistică a compozițiilor heraldice și desenatorii de stemme sunt încurajați să lucreze asupra individualizării stilului în care creează.

În continuare, ca și oriunde altundeva, este preferat stilul militar, în care s-a lucrat și realizat mult mai mult decât în cel civil, și astfel existând numeroase modele demne de urmat, dar această situație se va schimba de la sine pe măsura înmulțirii însemnelor heraldice și a numărului desenatorilor lor.

La sfârșitul acestei pledoarii pentru arta heraldică, am dori să reiterăm că și pe viitor componenta artistică a stemelor, indiferent de culmile artistice la care poate ajunge un artist talentat, va rămâne secundară față de compo-

nenta științifică, care va dicta regulile jocului. Încheiem cu un gând expus acum trei decenii în cadrul concursului pentru cel mai bun proiect de stemă de stat a Republicii Moldova de către criticul în arte Constantin Ciobanu, care, deși se referă expres la simbolica heraldică statală, poate fi aplicat ușor întregului sistem heraldic: „Stema unei țări e definitivarea artistico-simbolică a unei realități fie deja existente, fie în curs de cristalizare. Nu poate exista o stemă inventată, fie și de cel mai genial artist plastic, nu poate exista o stemă «originală» în sensul de «originalitate» pe care îl conferim unei opere de artă” 43].

Totuși, și în arta heraldică poate crea un Dürer, un Hupp sau un Dobujinski. Noi, românii iubitori de arme heraldice, rămânem în continuare în așteptarea unui Dürer al nostru...

Referințe bibliografice

1. Acest studiu dezvoltă ideile expuse în comunicarea omonimă a autorului, prezentată la cel de al VII-lea Simpozion de Heraldică, Chișinău, 28 octombrie 2010.
2. Andrieș-Tabac, Silviu. *Introducere în heraldică. Noțiuni generale și întregiri la armorialul teritorial românesc*. București: Editura Universității din București, 2008.
3. *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*. Direcția Generală a Arhivelor Statului. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
4. Drăguț, Vasile. *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.
5. Neubecker, Ottfried. *Le grand livre de l'Héraldique. L'histoire, l'art et la science du blason*. Paris: Ed. Bordas, 1995.

6. Pastoureaux, Michel. *L'Art héraldique au Moyen Âge*. Paris: Édition du Seuil, 2009.
7. Veyrin-Forrer, Théodore. *Précis d'héraldique*. Nouvelle édition revue et mise à jour par Michel Popoff. Paris: Larousse, 2000.
8. Pastoureaux, Michel. *Traité d'Héraldique*. IIIe éd. Paris: Picard, 1997.
9. Gevaert, Emile. *L'Héraldique: son esprit, son langage et ses applications*. Paris: Edition du Bulletin des Métiers d'Art, Vromant & Cie, 1923.
10. Volborth, Carl-Alexander von. *The Art of Heraldry*. London: Tiger Books International, 1991.
11. Hildebrandt, Adolf Mathias. *Heraldisches Musterbuch für Wappenbesitzer, Kunstfreunde, Architekten, Bildhauer, Holzschneider, Graveure, Wappenmaler, Dekorateure usw.* 3., durchges. Aufl. Berlin: Verlag von Mitscher & Röstell, 1897, 94 p. Prima ediție a fost la același editor în 1872. O ediție recentă reprint: Berlin: Zenodot Verlagsgesellschaft, 2013, 104 p.
12. Warnecke, Friedrich. *Heraldisches Handbuch für Freunde der Wappenkunst mit 318 Abbildungen nach handzeichnungen von E. Dopler*. 7. Aufl. Frankfurt am Main, 1893, 98 p.
13. Ströhl, Hugo Gerard. *Heraldischer Atlas. Eine Sammlung von heraldischen Musterblättern für Künstler, Geverbetreibende, sowie für Freunde der Wappenkunde*. Stuttgart: Verlag von Julius Hoffmann, 1899, 234 p.
14. *Münchener Kalender*. München, 1885–1936.
15. Korn, H. E. *Otto Hupp*. Marburg, 1976.
16. *Otto Hupp. Meister der Wappenkunst. 1859-1949*. München: Bayerisches Hauptstaatsarchiv, 1984.
17. În ultimul sfert al secolului al XX-lea, un alt neamț, Walter Leonhard, a elaborat o lucrare monumentală asupra artei heraldice, oferind desene proprii pentru numeroase steme vechi și noi, care rămâne foarte utilă autorilor și pictorilor heraldici din zilele noastre: Leonhard, Walter. *Das Grosse Buch der Wappenkunst. Entwicklung, Elemente, Bildmotive, Gestaltung*. München: Verlag Georg D. W. Callwey, 1976. Numeroase reeditări și reimprimări.
18. Heim, B. B. *Paul Boesch. Heraldische Holzschnitte. Gravures héraldiques sur bois*. Zug: Verlag der Offizin Zürcher AG, 1974.
19. Louis, R.; Meurgey de Tupigny, J. *L'Art héraldique: ses applications modernes*. Nancy, 1949.
20. *Suomen Kunnallisvaakunat*. Helsinki, 1970. Ed. 2. Helsinki, 1982.
21. Raneke, Jan. *Svenska medeltidsvapen*. 3 vol. Lund, 1982–1985. Ediție nouă: Nora: Nya Doxa, 2001.
22. Szemkovicz, Laurențiu-Ștefan; † Dogaru, Maria. *Tezaur sfragistic românesc*. 2 vol. București: Ars Docendi, 2006. Vol. I. *Sigiliile emise de Cancelaria domnească a Țării Românești (1390–1856)*. 202 p. Vol. II. *Sigiliile emise de Cancelaria domnească a Moldovei (1387–1856)*, 122 p.
23. Șimanschi, Leon. *Cele mai vechi sigilii domnești și boierești din Moldova (1387-1421)*. În: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, Iași, XVII, 1980, p. 141-158, +16 p. anexa.
24. Однороженко, Олег. *Родова геральдика Русо-Влахії (Молдавського господарства) кінця XIV–XVI ст.* Національна Академія Наук України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Харків, 2008.
25. Tiron, Tudor-Radu; Lefter, Lucian-Vale-riu. *Sigiliile boierilor lui Ștefan cel Mare*. În: *Analele Putnei*, XI, 2015, nr. 1, p. 175-206.
26. Feneșan, Costin. *Diplome de înnobilitare și blazon din Banat (secolele XVI-XVII)*. Timișoara: Editura de Vest, 2007.
27. Szemkovicz, Laurențiu-Ștefan. *Steme individualizând familii de origine română din Transilvania în sec. XVI-XIX*. Cluj-Napoca: [s.n.], 2007.

28. Berza, Mihai. *Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*. În: Studii și cercetări de istoria artei, II, 1955, nr. 1-2, p. 69-88.
29. Berza, Mihai. *Stema Moldovei în veacul al XVI-lea*. În: Studii și cercetări de istoria artei, III, 1956, nr. 1-2, p. 99-128.
30. *Arhivele Naționale Istorice Centrale*, București, Fond „Sever Zotta”, d. 128, f. 78.
31. A se vedea: [Hagi-Mosco, Emanoil]. *Steme boierești din România*. București, 1918.
32. Desen preluat din: Oprea, Al. Mateiu I. *Caragiale – un personaj*. București: Muzeul Literaturii Române, 1979. Comunicat de colegul Tudor-Radu Tiron.
33. A se vedea: Larionescu, Traian. *Armorialul Moldovei de Sus: Album heraldic*. București, 1976.
34. Printre ultimele contribuții la biografia sa vezi: Szekeres, Attila István. *Stema României și Keöpeczi Sebestyén József*. Sfântu Gheorghe: Centrul de Cultură al Județului Covasna; Editura „Háromszék Vármegye”, 2018.
35. Diaconu, Ana-Felicia. *Date noi referitoare la heraldistul József Sebestyén Keöpeczi și „Stemele județelor din Transilvania”*. În: Revista arhivelor, 2016, nr. 1-2, p. 55-75.
36. Diaconu, Ana-Felicia. *Dionisie Pecurariu (1 martie 1878 – 4 aprilie 1960). Biobibliografie*. În: Heraldica Moldaviae, II, 2019, Chișinău, 2019, p. 59-80.
37. Cea mai mare parte a acestora a fost inclusă în: Dogaru, Maria. *Din heraldica României: Album*. București: JIF, 1994.
38. A se vedea, de exemplu, mănunchiul de evocări unit sub genericul „In memoriam Jean Nicolas Mănescu”. În: *Pergament. Anuarul arhivelor Republicii Moldova*, II, 1999, p. 297-338.
39. *Mstislavo Dobužinskio heraldika: ne tik mokslas, bet ir menas = Mstislavas Dobužinskis's heraldry: not only a science; it is an art*. Vilnius, 2018.
40. Tiron, Tudor-Radu. *Un artist roumain d'aujourd'hui et ses oeuvres: Constantin Ștefănescu*. Dans: Newsletter dell'European Society of Heraldic Art, Torino, 2005, no. 2, p. 1-4.
41. *Tudor-Radu Tiron. Heraldic artist and researcher. The artist in his own words*. In: *Contemporary International Ex-Libris Artists*. Publication conceived, organized and directed by Artur Mário da Mota Miranda. Portugal, 20, 2015, p. 113-126.
42. Andrieș-Tabac, Silviu. *Cucerind cetățile... Membrul corespondent al AȘM Mariana Șlapac la 60 de ani*. În: Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă. Chișinău, 2015, nr. 4 (39), p. 182-184.
43. Ciobanu, Constantin. *Componentele unui simbol*. În: Moldova Suverană, Chișinău, 1990, 9 august.

Arta heraldică. Repere teoretice

Rezumat. În epoca heraldicii vii, noțiunea de „artă heraldică” acoperea meseria heraldului în toate manifestările ei legate de steme. Ulterior i s-au adăugat alte două înțelesuri: „arta de a compune o stemă” și „arta de a desena o stemă”. După explicarea celor trei sensuri, autorul urmărește evoluția heraldicii ca artă aplicată în Europa, limitele impuse creației artistice de știința blazonului, de materialul pe care se realizează imaginea concretă și de instrumentele de lucru ale artistului. Cu referire la arta heraldică românească, se arată că aceasta a fost prezentă în spațiul românesc de la descălecarea Țărilor Române și a fost sincronizată cu modelele și modele de epocă din țările cu instituții heraldice organizate, cu care românii au intrat în contact politic, economic sau cultural. Odată cu unificarea statală a românilor, s-au creat premisele pentru apariția unei școli naționale de heraldică mai întâi pe segmentul științific, iar din a doua jumătate a secolului al XX-lea și pe cel artistic.

Cuvinte-cheie: heraldică, stemă, artă plastică, artă heraldică, autor, pictor heraldic, România, Republica Moldova.

Heraldic art. Theoretical aspects

Abstract. In the age of living heraldry, the notion of „heraldic art” covered the profession of the herald in all its manifestations related to coats of arms. Later, two other meanings were added: „the art of composing a coat of arms” and „the art of drawing a coat of arms”. After explaining the three meanings, the author follows the evolution of heraldry as an applied art in Europe, the limits imposed on artistic creation by the science of heraldry, the material on which the concrete image is made and the artist’s working tools. With reference to the Romanian heraldic art, it is shown that it was present in the Romanian space since the origins of Romanian States and was synchronized with the models and the fashion of the time from the countries with organized heraldic institutions, with which the Romanians had political, economic or cultural contacts. After the state unification of the Romanians, the premises for the appearance of a national school of heraldry were created: first on the scientific segment, and from the second half of the twentieth century on the artistic one.

Keywords: heraldry, coat of arms, plastic art, heraldic art, author, heraldic painter, Romania, Republic of Moldova.